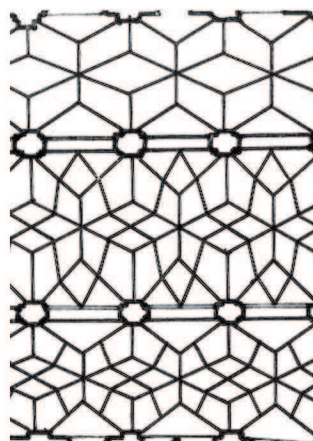

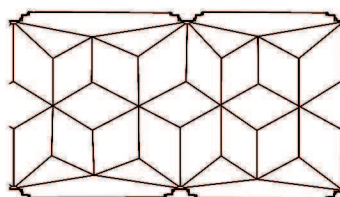
Bytom - kościół parafialny, nawa główna

Bytom - kościół parafialny

Bytom - kościół parafialny, nawa południowa

Opole - katedra

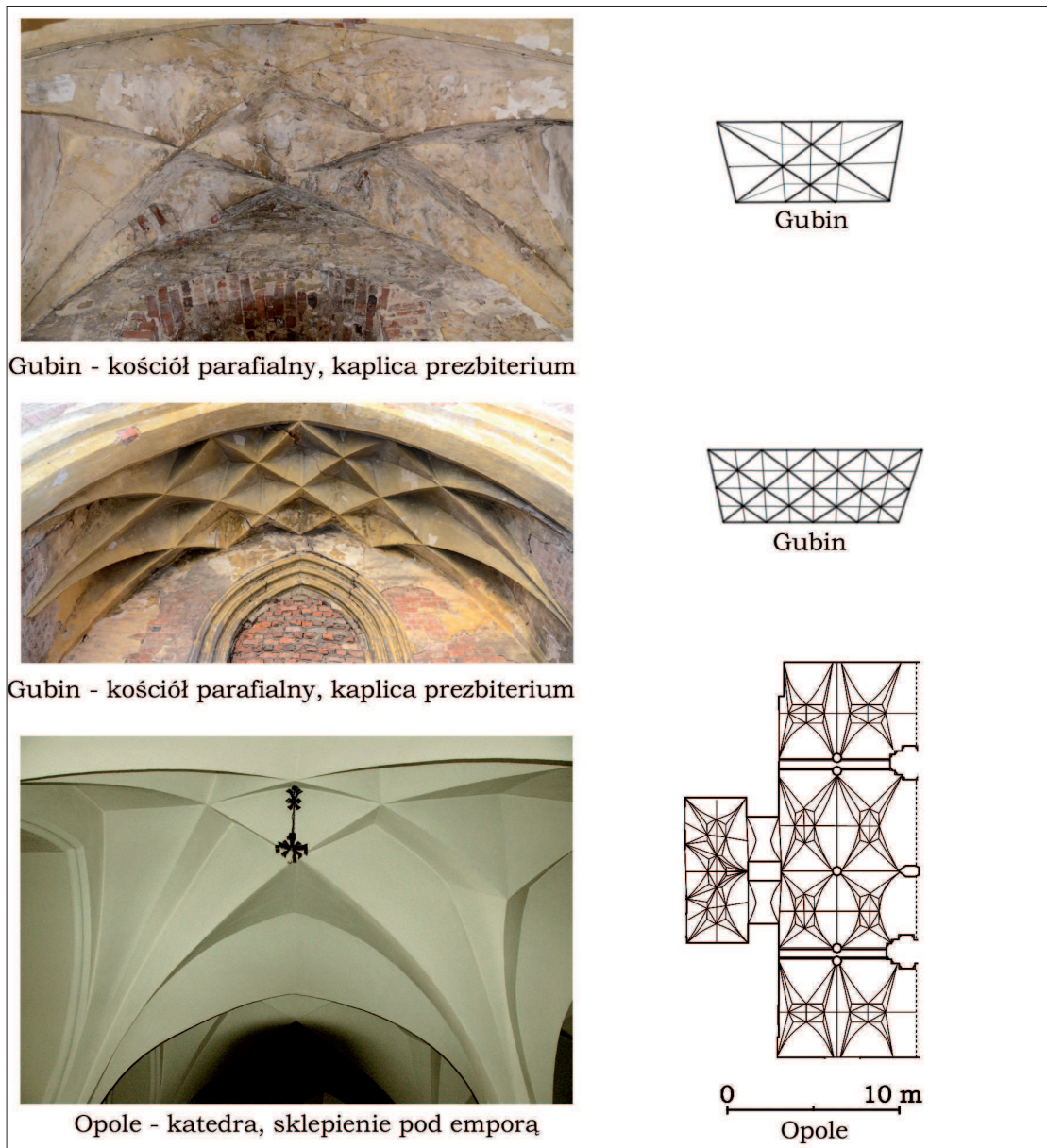
14. Sklepienia sieciowe wzorowane na sklepieniu P. Parlera bramy mostu Karola w Pradze (Czechy)
14. Net vaultings modelled on P. Parler's vaulting in the tower of the Charles Bridge in Prague (Czech)

wych pozostały tylko krótkie odcinki w miejscach załamania żeber. Sklepienie sieciowe, ale z żebrami jarzmowymi dzielącymi je na przęsła, znajduje się w nawie głównej kościoła w Kątach Wrocławskich oraz w zakrystii kościoła św. Barbary we Wrocławiu.

Wzbogacona odmiana sklepienia parlerowskiego występuje w nawie głównej w Szprotawie (il. 13). Równoległe do par żeber przebiegają długie żebra przeskakujące co drugą podporę. Po trzy równoległe żebra występowały także w prezbiterium w Gubinie. Po bokach uzupełniały je niewielkie lunety.

Kościół w Bytomiu w trzech nawach korpusu otrzymał sklepienie sieciowe wywodzące się z parlerowskiej „wersji staromostowej”⁵⁰, a różniące się między sobą liczbą żeber (il. 14). Podstawowy układ występuje w nawie północnej. Wzdłuż osi nawy umieszczono wydłużone romby, których żebra krzyżują się na środku przęsła i łączą z bocznymi równoległobokami (trapezami), tworząc rodzaj sześcioramiennych gwiazd. W tym układzie nie ma podziałów na przęsła, środkowe romby należą równocześnie do dwóch przęseł. W nawie południowej kościoła

⁵⁰ Ibidem, sklepienie wieży mostu Karola w Pradze (Czechy), czas powstania po 1380 r.

Gubin - kościół parafialny, kaplica prezbiterium

Gubin - kościół parafialny, kaplica prezbiterium

Opole - katedra, sklepienie pod emporą

15. Sklepienia kryształowe
15. Cell vaultings

w Bytomiu powtórzono układ z nawy północnej, dodając żebra krzyżujące się wewnątrz rombów środkowych i połączone z żebrami, które dzielą boczne trapezy. W nawie środkowej przeszła się szersze i proporcje rysunku żeber uległy zmianie, ale układ jest podobny. W nawie głównej katedry w Opolu sklepienie sieciowe otrzymało układ wywodzący się ze „staromostowego”, ale „zagęszczony” w obrębie jednego przęsła, nie wydzielonego (il. 14).

W dwóch kaplicach prezbiterium w Gubinie wprowadzono **sklepienia kryształowe** (il. 15). W kaplicy północnej elementy są dość duże, natomiast w kaplicy wschodniej dwukrotnie mniejsze. Są to układy o siatce równoległych linii, tak jak w sklepieniu sieciowym. Inny rodzaj sklepień kryształowych za-

łożono w katedrze w Opolu, w przedsionku między wieżami oraz pod zachodnią emporą. To ostatnie składa się z ośmiu jednakowych elementów sklepień gwiaździstych z rombem w środku. Natomiast w przedsionku z powodu przejść arkadowych sklepienie jest niesymetryczne. Od strony zewnętrznej gwiazdy opierają się na czterech podporach, a po stronie wnętrza – na trzech.

3. Wnętrza

Wnętrza kościołów z jednonawowymi prezbiteriami nie są wysokie (tabela), z wyjątkiem kościoła parafialnego w Żarach oraz kościoła bernardynów w Jaworze (il. 3-5). Kilka kościołów otrzymało

Żary - kościół parafialny

Jawor - kościół bernardynów

Żory - kościół parafialny

Kąty Wrocławskie - kościół parafialny

16. Wnętra kościołów
16. Church interiors

nawy główne o wyjątkowo niskich proporcjach około 1 : 1,5, a nawet 1 : 1 w Gryfowie Śląskim.

W trzech kościołach przeszła w nawie głównej mają plan kwadratu, w pozostałych są prostokątne. W większości filary są ośmioboczne o smukłych proporcjach, co wpływa na wrażenie przestronności wnętrza (il. 16). Ściany boczne są gładkie, bez podziałów, jedynie z wysokimi oknami, z wyjątkiem dwóch kościołów. Kościół w Żarach rozpoczęty w XIV w. posiada dolne partie murów gładkie, a od linii poszurów okiennych występują cieńsze ściany z lizenami. W Sycowie korpus na planie kwadratu

ma tylko jedną parę filarów, które są ośmioboczne, wydłużone, z pilastrami i o detalach pochodzących z XIX w.⁵¹ Pilastrów filarów odpowiadają pilastry na ścianach bocznych, jednak nie ma pewności, czy są one oryginalne, ponieważ w prezbiterium zostały dodane później. Jednonawowe prezbiteria kościołów pochodzą z różnych okresów, a ich szerokości i wysokości wynikają z czasu powstania.

Dwa kościoły uzyskały układ halowy korpusu i halowe prezbiterium zamknięte prostą ścianą (il. 7). Kościół w Lubsku przebudowywano kilkakrotnie, wykorzystując częściowo wcześniejsze mury. Ściana

⁵¹ H. Lutsch, op. cit., Bd. II, s. 566, 567.

Lubsko - kościół parafialny

Lubawka - kościół parafialny

17. Wnętra kościołów
17. Church interiors

Namysłów - kościół parafialny

Lwówek Śl. - kościół parafialny

Opole - katedra

Bytom - kościół parafialny

18. Wnętra kościołów o halowych prezbiteriach
18. Church interiors with hall chancels

prosta nawy głównej prezbiterium jest pozostałością prezbiterium z XIII w. Wnętrze części środkowej jest szerokie i niezbyt wysokie, przekryte dekoracyjnym sklepieniem sieciowym (il. 17). Nawy boczne są bardzo wąskie, z dużymi oknami. Nietypowy układ kościoła wynikał z wykorzystania wcześniejszych murów pozbawionych przypór, co spowodowało konieczność wprowadzenia przypór wewnętrznych i wzmocnionych filarów. Drugi kościół o trójnawowym prezbiterium zakończonym prostą ścianą wzniesiono w Lubawce. Zachowały się ściany zewnętrzne z wysokimi przyporami, a wewnątrz zostało zbarokizowane. Gęsto rozmieszczone filary stoją na osi przypór i być może mają trzony średniowieczne.

Trzy kościoły otrzymały halowy korpus oraz halowe prezbiterium zakończone trzema wielobokami (il. 6, 18). Podobny układ ma kościół w Bytomiu, ale jest on rezultatem przebudowy w XIX w. Wcześniej posiadał prezbiterium i po bokach dobudowane jeszcze w średniowieczu kaplice, niepołączone szerokimi, jak obecnie, arkadami z prezbiterium. Wnętrza kościołów w Namysłowie i Opolu są długie, wysokie o proporcjach 1 : 2 i filarach rozstawionych szeroko. W Namysłowie przeszła nawy głównej są kwadratowe, przekryte sklepieniem gwiazdzystym, a w nawach bocznych założono sklepienia pięciopodporowe, podobnie jak w czternastowiecznym korpusie. W Opolu w połowie XVI w. nad nawą główną założono sklepienie sieciowe bez podziałów na przeszłą, a w nawach bocznych – sklepienia gwiazdziste połączone, które scalają wewnątrz całej budowli w obrębie każdej z naw. Sklepienia umieszczono niżej niż planowano pierwotnie, zasłaniają one górne części okien. Ściany boczne w dolnej części korpusu nawowego są gładkie, pochodzą z wcześniejszego etapu, a wyżej rozczłonkowane pilastrami. W prezbiterium pilastry dochodzą do posadzki. Przesła są dość szerokie, natomiast okna wysokie, ale wąskie. W korpusie umieszczono okna po jednym na osi przeszła, a w prezbiterium – po dwa w przeszle, we wschodnim przeszle od strony zewnętrznej umieszczono między nimi przyporę.

Kościół w Lwówku Śląskim jest w tej grupie największy, o wnętrzu szerokim i bardzo wysokim. W XIX w. usunięto co drugi z ośmiobocznych filarów, dodano pilastry i służki przy pozostałych filarach i przy ścianach, nie odbudowano zniszczonych sklepień. Poczynione zmiany stworzyły wewnątrz niezwykle przestronne. Nie wiadomo, jakie sklepienia występowały w kościele. Ściany wewnątrz były gładkie, bez pilastrów, jedynie z bardzo dużymi oknami.

Korpus kościoła w Bytomiu posiada gęsto rozstawione filary, którym przy ścianach odpowiadają półfilary (il. 6, 18). Na tym układzie podpór spoczywają w trzech nawach sklepienia sieciowe, rozdzielone międzynawowymi arkadami. Sklepienia te założono niżej od pierwotnie planowanych i całe wewnątrz kościoła uległo obniżeniu.

Kościół halowe z halowymi prezbiteriami z obejściem to budowle o długich wnętrzach i znacznej wysokości (il. 8, 19). W Nysie, Szprotawie i Mirsku nie ma podziału na korpus i prezbiterium, natomiast w Gubinie i Górze mniej więcej w połowie długości występuje trójarkadowa ściana na filarach krzyżowych oddzielająca część wschodnią od zachodniej. Wnętrza trzech kościołów posiadają prostokątne przeszła w nawie głównej i dość gęsto rozmieszczone filary. Z tego powodu nie mają one takiej przestronności, jak kościoły o przeszłach kwadratowych. W Nysie przy dużej wysokości wewnątrz 27,12 m i proporcjach 1 : 2,96 długie rzędy ośmiobocznych filarów tworzą „las” podpór. Poziome kamienne pasy umieszczone co kilkanaście warstw cegieł wyróżniają filary na tle gładkich ceglanych ścian.

Także w Gubinie gęsto rozmieszczone potężne filary rozdzielają nawy. Nawa główna była niższa niż w Nysie, o wysokości ok. 20,50 m, ale o podobnie wysmukłych proporcjach 1 : 2,90. Kościół w Szprotawie otrzymał mniejszą wysokość nawy głównej 15,05 m i proporcje 1 : 2,4.

Kościół w Górze mimo kwadratowych przeszleń nie jest dość przestronny, ponieważ zastosowano wydłużone filary, pozostawiające światło arkad podobne do poprzednich kościołów o przeszłach prostokątnych. Jedynie kościół w Mirsku o smukłych filarach ośmiobocznych i niewysokich proporcjach można objąć wzrokiem w całej szerokości. Łęki międzyprzesłowe o kształcie żeber sprawiają, że nad całym wnętrzem rozpięta została jednorodna sieć sklepień.

Kościół w Nysie i Gubinie otrzymały kaplice wzdłuż naw bocznych. Ściany naw bocznych użyły dwa poziome – arkady kaplic i strefę okienne. W Nysie okna stanowią jedyny element podziału gładkiej ściany. W Gubinie układ konstrukcyjny z wewnętrznymi przyporami nadał ścianom ponad arkadami kaplic wyjątkową plastyczność. Głębokie nisze okienne połączone zostały wysokimi przejściami w przyporach.

Nawy boczne przechodzą w wieloboczne obejścia halowe o 5-7 bokach (il. 8, 19). W Nysie, Gubinie i Szprotawie arkady międzynawowe wyraźnie dzielą obejście. Po raz pierwszy na Śląsku powsta-

Nysa - kościół parafialny

Góra - kościół parafialny

Gubin - kościół parafialny

Mirsk - kościół parafialny

Szprotawa - kościół parafialny

19. Wnętrza kościołów o halowych prezbiteriach
19. Church interiors with hall chancels

ło ono w Szprotawie w latach 1416-1424. Tworzą je trzy boki zamykające nawę główną oraz siedem boków murów zewnętrznych. Szerokość obejścia zmniejsza się w kierunku przęsła wschodniego. Skrajne przęsła z dwoma filarami i trzema przyporami przekryto sklepieniem utworzonym z dwóch połączonych sklepień krzyżowych.

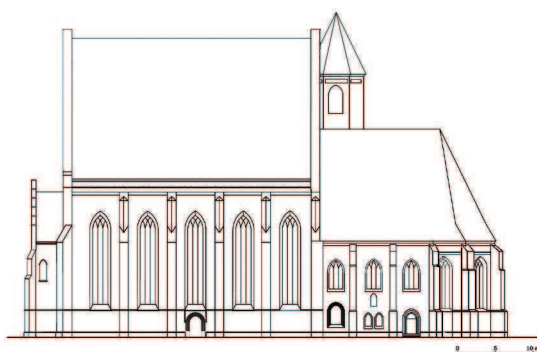
Obejście w kościele w Nysie jest przykładem regularnego układu sklepień rozpiętych między czterema filarami i sześcioma przyporami. W Gubinie nawę główną kończą dwa boki z filarem na osi. Trzy filary i pięć przypór nie pozwoliły na rozwiązanie regularnego układu sklepień (il. 8). W Górze i Mirsku między nawowe ściany arkadowe doprowadzono do ściany wschodniej obejścia. W układzie sklepień nie widać obejścia, jednak w dolnej przestrzeni wnętrza

wydzielono je poprzez ustawienie ołtarzy między wschodnią parą filarów (il. 8).

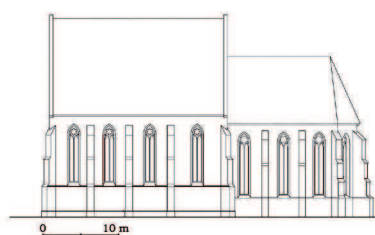
Ściany wewnętrzne obejścia w trzech kościołach otrzymały odmienne rozwiązania architektoniczne (il. 9). W Nysie ściany zostały rozcłonkowane wnękami okiennymi sięgającymi do posadzki, podobnie jak w czternastowiecznym prezbiterium w Paczkowie. Powierzchnie ścian są gładkie, z załamaniem na linii wieloboku. W Gubinie i Górze wokół obejścia usytuowano kaplice. W Górze arkady prowadzące do kaplic znajdują się w wysokich blendach arkadowych. Ich uskokowe archiwolty spoczywają na trójkątnych półfilarach z załamaniem w środku, związanym z planem wieloboku. Na poziomie kaplic półfilary stają się wieloboczne. Nad blendami arkadowymi występują ostrołukowe okna

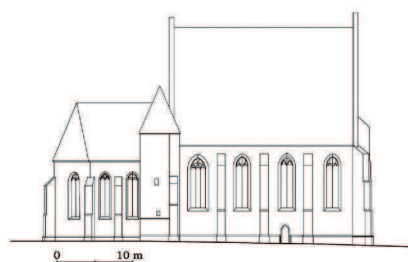
20. Widok kościoła i rekonstrukcja elewacji podłużnej
20. Church view and reconstruction of the longitudinal elevation

Żary - kościół parafialny

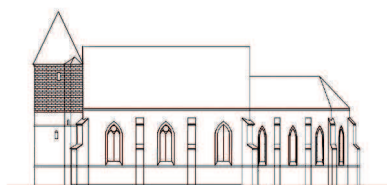

Syców - kościół parafialny

Jawor - kościół bernardynów

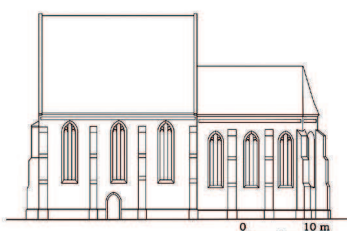
21. Widok kościoła i rekonstrukcja elewacji podłużnej
21. Church view and reconstruction of the longitudinal elevation

Kąty Wrocławskie -
kościół parafialny

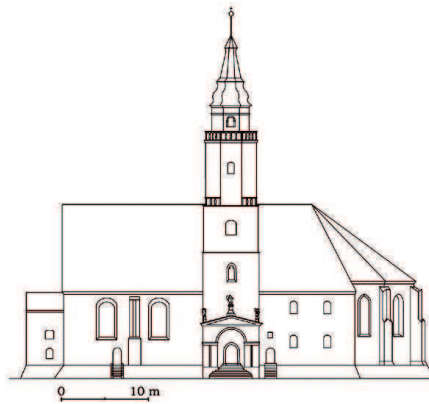

Sobótka - kościół św. Anny

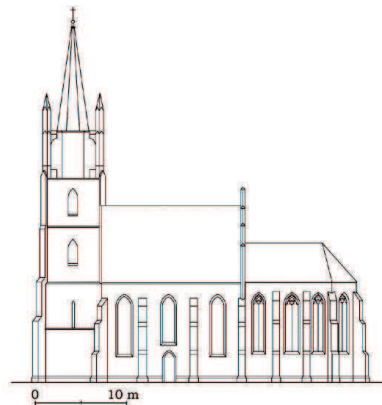

Wińsko - kościół

22. Widok kościoła i rekonstrukcja elewacji podłużnej
22. Church view and reconstruction of the longitudinal elevation

Gryfów Śl. - kościół parafialny

Wrocław-Ołtaszyn - kościół parafialny

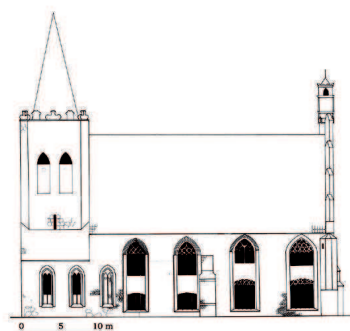
23. Widok kościoła i elewacja podłużna
23. Church view and the longitudinal elevation

o stromych poszurach. W Gubinie bezpośrednio nad arkadami kaplic znajdują się obszerne wnęki okienne, rozdzielone wewnętrznymi przyporami. Między ścianą okienną a przyporą wykonano smukłe przejścia. Proporcjonalnie do szerokości wnęki okna nie są zbyt szerokie. Ostrołukowe sklepienia wnęk okiennych stanowiły oparcie dla sklepień obojczyca.

4. Elewacje

Elewacje podłużne kościołów z jednonawowymi prezbiteriami mają często różne wysokości ścian

w prezbiteriach i korpusach nawowych. Jednakowe wysokości występują w Żorach, Wrocławiu (św. Barbary), Kątach Wrocławskich i Wińsku (il. 20-23). Ponieważ korpusy nawowe nakryte są jednym dachem, to ich wysokość zdecydowanie przewyższa prezbiterium. Tylko w kościele wrocławskim nad prezbiterium i nawą główną założono jeden dach, a nad nawami bocznymi – dachy poprzeczne ze szczytami. Elewacje kościołów rozczłonkowane są przyporami, między którymi występują wysokie okna. Jednak okna w większości obiektów nie są tak duże, jak na to pozwala szerokość przęsła. Sze-

Lubusko - kościół parafialny

Lubawka - kościół parafialny

24. Widok kościoła i elewacja podłużna
24. Church view and the longitudinal elevation

rokością wyróżniają się okna w korpusie kościoła w Żarach, które są także bardzo wysokie.

Kościół w Lubusku i Lubawce o długiej bryle trójnawowej halowej, zakończonej po stronie wschodniej prostokątnie, nakryte były dwuspadowymi dachami opartymi o ściany szczytowe (il. 24). W Lubusku na tle gładkiej ściany południowej występują bardzo duże okna, obecnie nisko schodzące z powodu podwyższenia terenu w stosunku do wnętrza. W Lubawce okna przerobiono w baroku.

Elewacje kościołów z halowymi prezbiteriami zakończonymi trzema wielobokami są długie, nakryte jednym lub trzema dachami (Bytom) (il. 25). W Namysłowie między dość gęsto rozmieszczonymi przyporami umieszczono szerokie i wysokie okna.

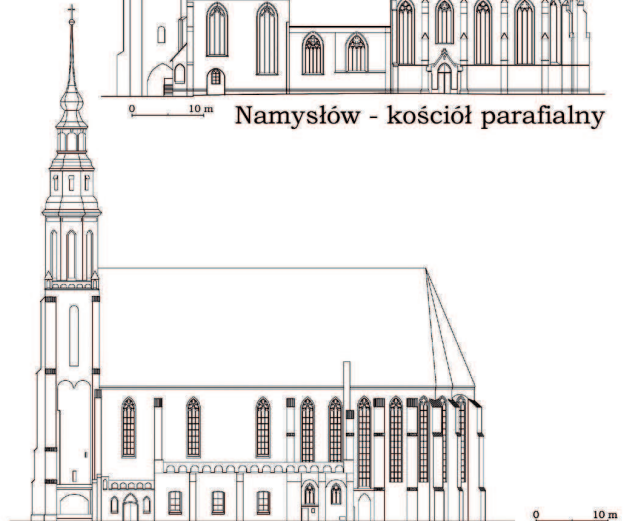
W wysokim kościele w Lwówku okna są największe. W katedrze opolskiej w halowym prezbiterium wykonano po dwa wąskie okna w jednym przęśle⁵², a w korpusie były okna pojedyncze, równie wąskie mimo znacznej szerokości przęsła. W kościele w Bytomiu okna odnowiono w XIX w.

Wśród kościołów z halowym obejściem trzy posiadają kaplice, a ich elewacje przypominają kościoły bazylikowe, jednak o zdecydowanie szerszym korpusie (il. 26). Ściany kaplic są gładkie, natomiast ściany korpusu zostały podzielone wysokimi przyporami, między którymi są wysokie okna, najszersze w Nysie. Kościoły w Szprotawie i Mirsku są niezbyt wysokie, ich okna także są odpowiednio wysokie, szersze w kościele w Szprotawie (il. 27).

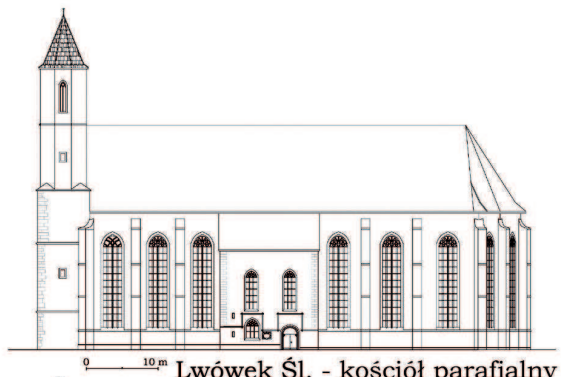
⁵² Jest to nawiązanie do koncepcji z końca XIII w. (Racibórz) i XIV w. stosowane w Austrii, Anglii i Czechach.

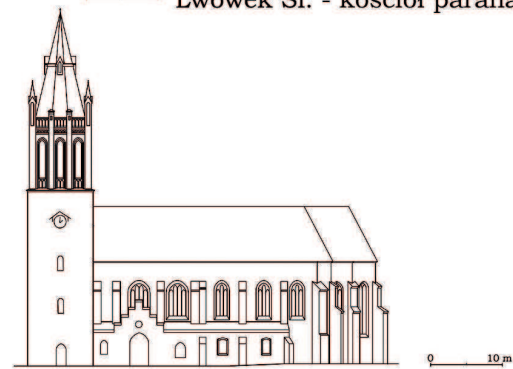
Namysłów - kościół parafialny

Opole - katedra

Lwówek Śl. - kościół parafialny

Bytom - kościół parafialny

25. Widok kościoła i elewacja południowa
25. Church view and the southern elevation